

Olvasónapló a versben is kolorista Keresztury Dezsőről

Keresztury Dezső, a magyar irodalom mindenese, igen tisztelte és szerette a testvérműzsákat is. Nem csupán költő, műfordító és kiváló filológus volt, de kiválóan értett a művészettörténethez és a zenéhez is. Esztétika tanulmányai, színházi és zenekritikái bizonyítják ezt, s ne hallgassuk el, hogy képzőművészeink közül például Egry Józsefet az elsők között fedezte fel, s elismertetéséért egész életében fáradozott. Mércéje és következetessége Bartók szigorúságát idézte, s így hívta föl szülőföldje, a Dunántúl kultúrkinccseire, fölismerésére, értésére és azok megőrzésének fontosságára az ország figyelmét. Egryn kívül a tavat is festő Bernáth Aurélt, a tihanyi Parnasszuson alkotó Borsos Miklóst szintén barátjának vallhatta. S föl sorolni nehéz lenne a teljesség igényével Ferenczy Bénitől Medgyessy Ferencen, Pátzay Pálon Németh Jánosig (utóbbi földije) a sort, mely a közelálló képzőművészek neveit tartalmazná. Ám nem csupán Zalában, de Európa műtermeiben is otthon érezte magát. Bécsben és Berlinben, sőt Párizsban csodálhatta a remekműveket. Utóbbi nagyvárosban fiatal korában harminc napot, ebből tízet teljes egészében a Louvre-ban töltött. Maga is szívesen rajzolt vagy festett, ha ideje engedte, fotó készült róla, amint a balatoni vitorlásán vázlatfüzetébe örökíti meg a tó látványvilágát. Amikor e tájról verselt, festmények színei elevenedtek meg költői képalkotásaiban. Láttató erejű természetábrázolásai a piktúra eszköztárához folyamodtak, onnan ültette át a poétika gyakorlatába például a kolorizmus fortélyait, tette szavakkal, amit csupán festő tehet a színskálából választó ecsettel. Íme:

Kék ég, zöld víz között a sziklás parton,
 rezzető szívvel, mint az üldözött,
 elnyúlsz egy szemhunyasra s köréd zárul
 érő gyümölcscsel telt el a Dunántul
 mély békéje a lágú lankák fölött.

(A Badacsonyi lábánál)

A balatonfüredi kiserdőben sétálva is a kék mennybolt és a zöld ragyogású vegetáció a legszembetűnőbb, a megragadandó a számára:

Kék, könnyű egek suhannak
 méz fényben a lomb felett.
 Lángot vet az elzuhant nap.
 Ó! zöld-arany szédület!

(Kiserdő)

Költői képzeletében a dunántúli tavasz is e két színt szövi szerelmes ujjongásába:

Elárasztottál magaddal, te boldog,
 álomnál kékebb ég; bennem ragyog
 kedved, s ahogy az első láng-napok
 kizöldítik a mély hóval behordott
 völgyet...

(Elárasztottál magaddal...)

Ha meglátja Keresztury Dezső verseinek olvasója a ,kék' színt, máris keresheti szemével a ,zöld'-et. És fordítva:

Kéken nyílik a hajnalka, s mert csak puha szél jár,
 lágyan ring a tükörsima vizen az ég; jegenyéink
 fölsuhanó zöld lombja fölött habosan fut a felhő...

(Kéken nyílik a hajnalka)

A magyar tájképfestők közül talán Mednyánszky László látta meg először a kék és a zöld egymásra utaltságát; hogy nem létezhetnek külön mint éghez és földhöz tartozó tulajdonságok, mindig csak párban jelennek meg. Bizonyíték erre, hogy a festőművész e fölismerés hatására mindkét színt egyként, világosabb árnyalatában vitte föl vásznaira. A 19. századi líránk egyik jeles képviselője, Garay János – aki irodalmunkban elsőként szentelt teljes verses könyvet a Balaton dicséretének – szintén a föld zöldjét és az ég kékjét festi költeményébe, két olyan elem színét (színeit!), amelyik egy harmadikért, a vízért vetekszik, hogy abban csodálhassa meg magát:

Szép Balaton' tavában
 Megfürödött az ég,
 Azóta lett a vízének
 Hullámjátéka kék.

A víz mindkét hívének
 Megtartá emlékét:
 Az égnek tiszta kékjét,
 A földnek zöld színét.

A föld haragra lobbant
 E vakmerény miatt,
 S epéje zöldre festé
 A kék hullámokat.

Csendes, szelíd időben
 Azurszinben ragyog;
 Föld' haragos zöldében,
 Ha keble háborog.

A víz tükörjátékát már Garay János fölfedezte. Meglátta, hogy szinte paletta a Balaton, amelyen egy nagy kéz a kéket és a zöldet, s ezek árnyalatait kikeveri. A valós és a tükrözött menny az alkotó ember érzékelésével is incselkedik, megtréfálja a tájba testestül-lelkestül belémártózt. Garay János Mednyánszky, no meg a festő Egrý József panteista élményeit előlegzi költészetében:

Ússzál, szivem' hajója!
 Ringassatok habok!
 A Balaton tükrén
 Két ég között vagyok:
 Majd fölfelé a kék ég
 Felé kívánkozom;
 Majd mélyen zöld öledbe,
 Hullámozó Balaton!

A *Baltoni kagylók* szerzője után a 20. században Keresztury Dezső kortársai sem tették versük szöveghálójában egymástól távol a ,kék' és a ,zöld' jelzőket. Illyés Gyula *A tihanyi templom-hegyen* című költeményében, Vas István a *Badacsonyi őszben* egyugyanazon sorban szerepelteti e két színt:

Mennyi ég! Mennyi kék! Zöld! mennyi
 Balaton, tavasz, hegyorom!
 Alig tudom magamba szedni.
 S egyszerre – sok nagyon!

(Illyés Gyula)

A kék eltűnt, a zöld sötétedett,
 sötéten állt a badacsonyi hegy,
 piroslik rajta esőverte lomb,
 boltozata, a gyűrött bazalt korong,
 s nem látni, csak szürkészöld fátylon át
 Szigligetet, Csobáncot, Tátikát.

(Vas István)

Keresztury Dezső pedig már verse címébe is beemeli a ,zöld'-et és a ,kék'-et:

Zöld az ég és zöld a föld és zöld a tó
 és zöld a levegő, zöld a szél és zöld a nád,
 zöld-kék a fény, az árnyék, kék az áradó
 hús pára, zöld, tavasz-zöld a zöld világ.
 Kéken lebeg a Szent György-hegy, a Badacsony...

E *Zöld-kék* című, tavaszi versben nem csupán a színszimbolika szabályainak megfontolásából komponálja az egymásba áttűnő két színt Keresztury. (Természetesen arra is van példa költészetében, hogy éppen ragaszkodik a meg nem változtathatón. Mint egy ikonfestő, hiszen a népdal sorait a hagyomány szigorú megtartásával emelte saját versszakába: Kék a lába, zöld a szárnya, / a madár beh gyöngyön járja... / *Levendula*.)

A fény összemosza a kéket és a zöldet, s ezzel a 20. századi plen-air festők technikáját méltón és híven imitálja a költő. Olyan jól ismeri és alkalmazza a színek széles spektrumát, miképpen barátja, Egry József. Tán feltűnt az Olvasónak, hogy a kiserdei versében sem egyszerűen ‚zöld’-et, de ‚zöld-arany’-at nevez meg, és azt az árnyalatot tartja pontosabbnak, mikor a látványt megidézi. Másutt is:

Egy kert jár vissza éber álmaimban:
virág, zöldarany fű, lugas; az út
sárgán a szőlős verandára fut,
fölötte kéklő ég, felhőtlen, nyiltan.

(Kert)

Egry József tájat – amely egyben a mindenség modellje is – festő kedve nem is annyira a kéket és a zöldet tartotta fontosnak, hanem a fehérenél is fehérebb fényben a barnák árnyalatait, s – Gutai Magda költőnő megfigyelése szerint is – a homok-sárgát, a rózsaszínt, a bordót, a püspöklilát. (A 18. században Anton Maulbertsch a sümegi freskóin már előfutára volt ennek a jellegzetes, a világ más tájain hasonlóan meg nem csodálható ragyogás rögzítésének.) Keresztury Dezső is úgy járt el a lírai Balaton-felvidék-ábrázolásaiban, hogy egymás mellé odahelyezte ugyan a kéket és a zöldet, de a Balaton eleven vagy éppen Egry virtuális palettájáról a többi színt is:

Pezseg az árny zöld csendessége,
táncolnak a tisztuló mélyre
vont hidon át
rőt barnán az aranyló fénybe
szótt figurák.

(Nyár)

A *Dunántúli hexameterek* XIX. darabjában váltogatja, vibráltatja szemünk előtt a ‚kék’ és a ‚zöld’ színt, s közbük helyezi a barnás árnyalatot, a szürkét s az ezüstöt. Hadd hangsúlyozzuk még egyszer, hogy a társművészet (a festészet) behatóbb ismerete nélkül aligha volna képes költő egy ilyen képalkotó bravúrra:

...Felhő száll habosan, kék róna, megalvadt
pára a tó: hullámot a föld vet; szörny kuszik, elhullt
őshüllők roskadnak a táj zöld szőnyegein...

Fentről csak színes ábra: mezők barnás fonatát zöld
rét szegi, szürke út osztja s ezüst víz; hegyre kuszó füst
porlik a szomju, bazaltkék messzibe.

Keresztury Dezső tehát nem csupán a szecessziós művészek ornamentika-díszítéseinek kékeit rajzolja rutinnal, hanem a kék ég képzete nála szinesztéziát is teremt: a szabad ég alatt kedvese által keltett derűben kéknek látja, láttatja annak mosolyát is:

A zöld vetésben már a telő kalász
hajtja fejét a forró szélbe.
Karomban ringatod magad;
mosolygó mersszel elszállsz s visszatérsz.
Alig szólunk s nincs is szavakkal mondani
valónk. Szeretlek. Kék az ég s belém
enyelgi jó derűd ez a kék mosolygás.

(Ifjúság)

A ‚zöld’ színt említő, már idézett *Nyár* című költeményből álljon itt a ‚kék’, ám ezúttal nem jelző, nem melléknév, hanem éppen főnévi szerepben. (A *feszülethez* című versében Faludi Ferenc főnevesít így melléknevet: Jézus sebeinek kék színeit verselte meg.) Bizonyosság ez a strófa Keresztury Dezső képalkotói és nyelvi gazdagságára egyaránt!

A lágyan lengő parti szélben
sikosan ingó víz színén, lenn
lebeg a kék,
lehellet könnyü tükörképen
gyűrűző ég.

Keresztury pontosan szerkesztette meg verseiben a balatoni teret, azzal a mesteri biztonsággal, amivel Borsos Miklós is mindannyiszor elkészítette vázlatait az egybeérő földről, vízről és égboltról:

Zöld bár s borzong a víz, beúszom,
sűrű felhőbe fúl a nap;
lucskos köd keringőz a csúcson,
egy villám a vízbe harap.

Esik. Kék-szürke függönyökbe
merül a smaragd félsziget;
s hármás hegyben önti fejemre
a szél az összegyűrt vizet.

(Vidéki képek 5.)

Babits Mihály az eget szétropanó kék üvegnek látta. Szabó Lőrinc a szerelmével való együttlét idejét a tónál kék üveg nyárnak. A rétet a Balaton kéküveg rétéjének.

A dunántúli táj formáit Keresztury is úgy festette le, mintha azok a fényben megcsillanó üvegek volnának:

Fent ragyog a domb, lent jön a fergeteg:
Bakony felől omló, hasa fellegek.
Alattuk a Somló kék üveg színén
megcsillan a megszárt, halk, tündéri fény...

Mélyre hull az égbolt, fekete-lila,
könnyű zöldarany szárny rajt pár réti fa...

(Vidéki képek 6.)

Keresztury Dezső a lírájában elragadtatásairól, extatikus érzelmi pillanatairól adott számot jelentős művészként. Nem csupán a térélményeiről számolt be, ám mindannyiszor biztos kézzel megrajzolt vázlatait a legfestőibb színekkel tette pompázatosakká. Tudta, hogy az eget és a földet egyben láttatni – túl a technikai föladaton és igazmondáson – már a legtisztább misztikus föladat.

Vén Zoltán: Neptunus. Ex libris